

Dokumentation från seminariet

Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall?

Centralförbundet för Socialt Arbete
National Association of Social Work

Innehåll

Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall.....	4
Den nya ojämlikhetens konsekvenser för individ och samhälle	6
Vad händer med svensk välfärd?	8
Konsumtion som ett sätt att upprätthålla och återskapa klasskillnader.....	10
Vad händer med de ungdomar som inte får fäste på arbetsmarknaden	12
Privatiseringens konsekvenser med exempel från den sociala barnvården.....	14
Fattigdom i medierna – underhållning, uppfordran eller social kontroll?.....	16
Frågor och diskussion	18
Program	20

Dokumentation från seminariet

Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall?

som arrangerades av Centralförbundet för socialt arbete (CSA)

fredagen den 13 september 2013

Dokumentationen gjord av Kerstin Öhman, Södra tornet kommunikation AB, Uppsala

© Centralförbundet för Socialt Arbete samt respektive föreläsare

Stockholm september 2013

Inledning

*Den 13 september höll Centralförbundet för Socialt Arbete en heldagskonferens med temat Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall, en välbesökt konferens där varje deltagare var personligt inbjuden. Moderator var **Lotta Persson**, vice ordförande i Centralförbundet för Socialt Arbete, tillika ordförande i Föreningen Sveriges Socialchefer.*

– Jag är numera ”tidigare” socialchef i Botkyrka kommun. Snart är jag också ”tidigare” ordförande i FSS. Jag arbetar för närvarande halvtid i Ersättningsnämnden för de vanvårdade fosterbarnen, sa Lotta Persson när hon presenterade sig själv.

– Det är fantastiskt att se så många här trots att det är fredagen den 13:e! Tur att vi inte är särskilt vidskepliga av oss, sa **Hans Swärd**, ordförande i CSA, till de ca 100 deltagarna.

– Vi är glada att hälsa er välkomna till denna konferens som arrangeras för att fira att CSA fyller 110 år och att välfärden, genom pensionsreformen, fyller 100 år. Med den här dagen vill vi belysa hur välfärden utvecklats sedan dess och vart den är på väg.

Hans Swärd citerade den danska sociologen Esping-Andersens välfärdstypologier: den skandinaviska (socialdemokratiska), den kontinentala (konservativa) och den anglosaxiska (liberala). Kanske märks de mest i de vägval ett land gör för sin välfärd.

Han illustrerade det genom att berätta om det vägval Sverige gjorde för 100 år sedan, nämligen reformen om den allmänna folkpensionen, vilken trädde i kraft 1913 och markerade inledningen av välfärdsstaten. Sverige var först i världen med en reform som även omfattade dem som inte tillhörde arbetsmarknaden. Den föregicks av många diskussioner där CSA deltog – förbundet var inte odelat positivt utan ställde sig frågan hur ett fattigt land som Sverige, i utkanten av Europa, skulle ha råd. Men reformen gick igenom. Det glädde många, inte minst kommunerna som fick bättre ekonomi när åldringarna gick över från fattigvården till ett generellt välfärdssystem.

Den skandinaviska välfärdsmodellen enligt Esping-Andersen karaktäriseras av att förmånerna i socialförsäkringssystemen är universella, dvs. omfattar hela befolkningen oavsett inkomster, riktar sig till individen och inte till familjen, uppmuntrar kvinnor att förvärvsarbeta genom skattefinansierad barnomsorg, har en aktiv arbetsmarknadspolitik som ger hög sysselsättningsnivå och därmed höga

skatteintäkter. Människor ska garanteras trygghet, ingen ska behöva ligga på gatan och svälta.

Den här idealbilden har haft stor uppslutning från olika politiska partier på senare tid, men den väcker också frågor, menar Hans Swärd. Varför har privatiseringen gått så snabbt inom olika välfärdssektorer? Vad händer med de utförsäkrade? Vad händer med grupper som halkar efter i standardutvecklingen? Varför kan vi inte trygga situationen för de mest utsatta barnen? Är de förändringar vi ser av välfärdslandskapet nödvändiga i samhället av idag?

Hans Swärd informerade om forskarantologin *Vägar till välfärd* som belyser hur den svenska välfärdsmodellen vuxit fram.

Om du var med på konferensen men inte fick din bok, hör av dig till CSA!

Telefon: 08-663 96 07 (vidarekoppling då exp. är stängd)

E-post: csa.stockholm@gmail.com

Webbplats: www.csa.a.se

Fler böcker kan beställas på: www.bokus.com

– CSA har varit med i den socialpolitiska debatten i 110 år. Vi kommer att vara med lång tid framöver, sa Hans Swärd innan han lämnade över till moderator Lotta Persson och dagens föreläsare. ■

Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall

Roger Qvarsell, idéhistoriker och professor vid tema Kultur och samhälle inom Institutionen för studier av samhällsförändring och kultur (ISAK) vid Linköpings universitet.

Lotta Persson: ”Vår första talare Roger Qvarsell är inte bara idéhistoriker och professor vid Linköpings universitet. Han är också upphov till dagens tema om välfärdens uppgång och fall. Det var nämligen vad han pratade om vid en föreläsning för oss i CSA:s styrelse för ett antal år sedan då han också antydde att 1900-talets välfärdsutveckling ramlat över ända på 1990-talet.”

– Jag är glad och tacksam för inbjudan och överraskad över att jag är upphov till temat. För en historiker är välfärdspolitik ett stort och intressant område som utgör en viktig del av den nationella självbilden. Vi svenskar har besynnerlig idé att vi måste uppfatta oss som boende i en viktig och central del av världen, välfärdspolitiken är del av en sådan uppfattning.

Forskningen har bytt fokus de senaste decennierna. Det är alltid svårt med balansgången mellan vetenskapliga undersökningar och ideologiska ställningstaganden. Historien är inte bara en bild av oss själva utan också av det samhälle vi lever i. Berättelsen om historien är också berättelsen om vår samtid.

Några problemställningar ur ett historievetenskapligt perspektiv

Det är viktigt att påpeka att vi historiker gärna vill se slutet på en process för att förstå den. Det kan vara så att vi befinner oss mitt i en utveckling av välfärdspolitiken som andra kan beskriva bättre än vad en historiker kan.

Ett annat problem är frågan om kort eller långt tidsperspektiv på samhällsutvecklingen. Det normala är att utgå från slutet 1800-talet. Men just 1800-talet är den värsta perioden vi känner till i Sverige, vilket gör att alla beskrivningar av 1900-talet blir lite *för* ljusa och därför väljer jag ett längre tidsperspektiv.

Ett intressant och konkret exempel på vad som är atypiskt med 1800-talet är arkeolog Caroline Arcinis studier av befolkningens kroppslängd, ett bra mått på välbefinnande och kosthållning under uppväxtåren. Även om vi gärna vill tro det är dagens svenskar inte ensamma i Sveriges historia om att vara långa och ståtliga. Vi har våra likar i både brons-

åldern och tidiga medeltiden. Caroline Arcini visar också att det har skett en gradvis försämring sedan medeltiden som kulminerade under mitten av 1800-talet då folk var nästan tjugo centimeter kortare än idag.

Ett annat skäl till att förlänga tidsperspektivet i min forskning är förståelsen för grundläggande mekanismer i socialt omhändertagande.

Några problemställningar ur fattigdomsperspektivet

Under *medeltiden* var fattiga en naturlig del av samhället. Fattigdom sågs som en väckarklocka som visade rikedomens förgänglighet och gav de välbeställda möjlighet att göra goda gärningar för att säkra sig en plats i det kommande livet.

Synsättet bryts på 1500-talet av den *tidigmoderna synen på fattiga*. Fattigdom och bristande självförsörjning var ett problem som skulle åtgärdas med någon metod eller genom regler om ansvar för omsorg, t.ex. att staten gav pension till skadade soldater och att Allmänna barnhuset inrättades under 1600-talet.

Den *moderna synen på fattigdom* är föreställningen att det finns rättighet till hjälp som ska vara gemensam för alla som hamnar i svårigheter, klasslös. Synsättets ideologi har sina rötter i franska revolutionen och växer fram som en reaktion på de allvarliga missförhållanden som råder i samhällena.

Den *senmoderna synen på fattigdomen* är temat för denna konferens. Har något hänt i slutet av 1900-talet som förändrat relationen individ–stat eller beror välfärdspolitiken nedgång på ekonomiska svårigheter?

Välfärdens ideologier och organisation

Vem är objektet för åtgärderna? I *fattigvårdssamhället* var det den utsatte. Uttrycket ”den utsatte” har sin grund i att man satte ut det barn som man inte kunde försörja.

Folkhemstanken snurrar runt familjen som försörjningsenhet.

Välfärdsstaten i sin prydno har individen som central komponent i reformer som kvinnans rätt till oberoende, barnets rätt att vara oberoende.

Lite provocerande kan man säga att i det *senmoderna samhället* har individen ersatts av konsumenten, även i olika socialpolitiska institutioner, och begrepp som behovsstyrning, marknad och civilsamhälle har blivit vanliga.

Bilden av den svenska efterkrigstiden

Roger Qvarsell berättar om en avhandling som går igenom vad gymnasieböcker i historia berättar om svensk efterkrigstid. Avhandlingen *Det var en gång ett land* (I. Danielsson Malmros, 2012) beskriver tre teman:

Neutraliteten har krackelerat eller åtminstone modifierats kraftigt. *Välståndsutvecklingen* blev som tydligast under 1950-talet, dvs. utveckling av industrin, jordbruket och välfärden. *Välfärdspolitiken* förde med sig olika reformer för att resursfördela.

Avhandlingen beskriver också de tre idealen demokrati, jämlikhet och jämställdhet. Det intressanta med avhandlingen är att såväl ideal som teman idag börjat svaja. Välståndsutvecklingen med oljekrisen och 90-talskrisen.

Välstånd – välfärd

Begreppen välstånd respektive välfärd definieras som skillnaden mellan ekonomi respektive politik.

Hur kan man mäta välstånd och välfärd? Tittar vi på exakta mått som livslängd, beräknad återstående livstid, spädbarnsdödlighet och kroppslängd ser vi att kurvorna ännu inte har vänt nedåt. Hur kan sjukskrivningstalen öka när man ändå inte ser en ökad sjuklighet i mått av antal operationer eller sjukhusdygn?

Typen av sjuklighet har däremot genomgått dramatiska förändringar: Från fattigsjukdomar som infektioner och undernäring till välfärdssjukdomar som cancer, hjärt-/kärlsjukdomar av ändrade kostvanor och mer stillasittande och vidare till dagens livsstilssjukdomar som ätstörningar, stress och depression. Förändringen är inte kopplad till välfärds-samhällets utveckling utan till psykologiska individuella orsaker.

Vändpunkten för välfärdspolitiken 1980

Huvudpunkten i resonemanget är en vändpunkt i efterkrigstidens historia. Det är en ofärdig analys, menar Roger Qvarsell och uppmanar åhörarna att ta resonemanget mer som ett debattinlägg om vilka

frågor under senare delen av 1900-talet som kan tänkas bidra till välfärdsmodellens förmodade fall.

- ♦ Oljekriserna, med start under 1970-talet, bidrar till uppkomsten av ekonomiska problem.
- ♦ En begynnande omläggning mot New Public Management verkar ha kostat mycket, t.ex. tar öppenvårdens läkare emot hälften så många patienter nu mot för 20 år sedan.
- ♦ Rapporter om ökande inkomstskillnader och ökande hälsoskillnader är alarmerande varnings-signaler om att något inte fungerar som det ska, trots välfärdspolitikens ambition att förbättra för alla. Detta blev den första allvarliga signalen om att välfärden inte fungerade längre.
- ♦ Välfärdens professioner börjar konkurrera med varandra. Skräckexemplet är psykiatrin som på 1970-talet förlamades för att man inte kunde enas om ansvarsområden.
- ♦ Det har skett en maktförskjutning från professionen till klienter, brukare, patienter och anhöriga.
- ♦ Nyliberal kritik mot välfärdspolitiken fick stort genomslag även hos dem som inte var nyliberaler.

Mot en ny ordning

Den svenska välfärdsmodellen är helt klart stadd i förändring. Det är uppenbart att nationalstaten i traditionell bemärkelse från Gustav Vasa till Tage Erlander har minskat i betydelse. Perspektivförskjutningen i samhället och statens roll i förhållande till andra aktörer är stadd i förändring. Politiken har blivit konkurrensutsatt av individuella lösningar på problem, av marknaden och av civilsamhället. Statens inflytande över välfärdssystemet verkar minska och civilsamhällets styrka öka.

Har ekonomi och ideologi blivit svårare att skilja mellan? Politikerna omfördelar nyttigheterna på ett sätt som överensstämmer med rättvisetänkande – det blir svårare att sära på vad politiken syftar till.

Vi har ett samhälle som brister i homogenitet och ställer upp olika villkor för olika människor. Betyder det att vi ofrånkomligen måste ha en mångfald av sociala skyddsnet? Roger Qvarsell avslutar med att lämna frågan om välfärdsmodellens fall öppen: Kan vi återställa den gamla ordningen eller är förutsättningarna så radikalt förändrade att det inte går? ■

Den nya ojämlikhetens konsekvenser för individ och samhälle

Gabriella Sjögren Lindquist, docent i nationalekonomi, Institutet för social forskning vid Stockholms universitet.

Moderator Lotta Persson: ”När jag i somras var på den europeiska socialchefs-konferensen i Dublin sammanföll det i tid med kravallerna i Sverige. Jag fick frågan hur något sådant kan hända i Sverige, som av andra länder ses som världens mest jämställda land. Det är tydligt att vi har en utveckling som inte går åt rätt håll.”

Gabriella Sjögren Lindquist inleder med att berätta att det finns statistik över inkomstojämlikhet från 1900-talets början. Man tittar på den disponibla inkomsten, dvs. en persons samlade inkomster minus skatt, och på skillnaden mellan de rikaste och de fattigaste.

Från 1900 till 1980 minskade inkomstojämlikheten för att ligga på den mest jämlika nivån 1980. På 1930- och 1940-talen samt 1960- till 1980-talen skedde de största utjämningarna tack vare att socialförsäkringssystemet byggdes ut och lönerna jämnades ut.

Men sedan 1980-talet har inkomstojämlikheten ökat. De rika har blivit rikare. Statistiken visar ingen ökning i lönespridningen, däremot är det en större andel människor som inte deltar i arbetsmarknaden. Idag är vi lika ojämlika som 1948, men de flesta grupper har fått det bättre då den genomsnittliga standarden har ökat. Det finns dock några som befinner sig i riskzonen:

- ♦ de unga arbetslösa
- ♦ de utrikes födda, särskilt kvinnorna
- ♦ de oförsäkrade – de som inte kvalar in till att få sjukpenninggrundande inkomst (SGI), de som inte är med i a-kassan och de utförsäkrade
- ♦ de unga med aktivitetsersättning (sjukpension)

Gabriella Sjögren Lindquist menar att den som har låg inkomst idag riskerar att bli framtidens fattigpensionär.

Den som har ett arbete, eller är arbetslös och vill arbeta tillhör statistikgruppen ”arbetskraft”. Gabriella Sjögren Lindquist visar en graf över arbetskraftsdeltagandet bland 20–64-åringar som jämför inrikes födda och utrikes födda från 1997 till 2012 (det brott

på grafen som du ser 2005 beror på en ändring av statistisk mätmetod hos SCB). I slutet av 1990-talet är skillnaderna inte särskilt stora eftersom gruppen utrikes födda huvudsakligen bestod av arbetskraftinvandrare. Idag, när gruppen utrikes födda även består av flyktinginvandrare, ser vi ett stort gap till de utrikes födda kvinnorna.

Nästa graf som beskriver arbetslösheten 1987–2009 bland 16–64-åringar visar att de utrikes födda har det tufft på arbetsmarknaden, med över 20 procent arbetslösa under 1990-talskrisen och ca 15 procent arbetslösa idag jämfört med inrikes födda som ligger på ca 7 procent. Om vi räknar ihop arbetslösa utrikes födda kvinnor med de utrikes födda kvinnor som helt står utanför arbetskraftdeltagandet utgör de ca 45 procent av alla utrikes födda kvinnor.

De oförsäkrade:

De med lös förankring på arbetsmarknaden

Socialförsäkringarna bygger på att man har haft ett arbete och fått en sjukpenninggrundande inkomst, vilket betyder i reda tal att inkomsten under ett år ska ha uppgått till 0,24 % av ett prisbasbelopp, eller 10 700 kronor. Varje år är det 10–15 procent av alla 20–64-åringar som inte når upp till denna gräns. Cirka 5 procent av befolkningen, eller 200 000 personer, saknar SGI varaktigt. En tredjedel av dessa får försörjningsstöd.

Särskilt utsatta är de som fyllt 55 år, de som bara har grundskoleutbildning, ensamstående som bor med myndiga barn och utrikes födda.

De oförsäkrade:

Inrikes och utrikes födda utanför socialförsäkringen

11 procent av inrikes födda står 2012 utanför socialförsäkringarna, jämfört med drygt 40 procent för personer som är födda i Afrika, Mellanöstern och Turkiet. Något som cementerar problemen för den senare gruppen är att man ofta gifter sig med en landsman och barnen lever fattiga under hela sin uppväxt.

De oförsäkrade:

De som inte är med i a-kassan

År 2006 stod 18 procent av arbetskraften 16–64 år utanför a-kassan. När alliansregeringen kom till makten infördes en ny finansiering av a-kassan vilket ledde till att många lämnade den. År 2012 står 30 procent utanför a-kassan. Det är främst de yngsta och de äldsta samt de med låga inkomster och de med stor förmögenhet som under den här perioden har lämnat a-kassan.

Av dem som är arbetslösa idag har 60 procent a-kassa. Knappt var fjärde arbetslös får försörjningsstöd, 15 procent har varken a-kassa eller försörjningsstöd.

De oförsäkrade:

De som blivit utförsäkrade ur sjukförsäkringen

Den 1 januari 2010 utförsäkrades 41 000 personer när man införde en borte gräns i sjukpenningen och tog bort den tillfälliga sjukpensionen. Den 30 juni 2012 hade totalt 63 000 blivit utförsäkrade. Största delen av dem var kvinnor med en psykisk huvuddiagnos. Hälften av de utförsäkrade återvände till sjukförsäkring inom ett år. Långvarigt har en av tio personer försörjningsstöd.

Låg inkomst idag spiller över till framtiden:

Framtidens fattigpensionärer

I det gamla pensionssystemet baserades pensionen på de 15 bästa inkomståren av 30 år. Dagens allmänna pension baseras i stället på hela livets inkomster, vilket betyder att den som har långa perioder av sjukdom eller arbetslöshet eller den som kommit senare till Sverige riskerar att bli framtidens fattigpensionär.

Även här är det de utrikes födda som ligger i riskzonen, med mellan 55 och 65 procent av den genomsnittliga förväntade pensionen. Dels beror de på att många inte får med sig pensionsrätter från hemlandet, dels på lågt arbetskraftsdeltagande, hög arbetslöshet och få år i Sverige. De arbetar även i högre utsträckning på ställen där det inte finns tjänstepension.

Gabriella Sjögren Lindquist avslutar med att säga att redan idag syns tydligt hur ojämlikt vårt framtida samhälle kommer att vara då dagens utrikes födda kvinnor har en allmän pension som motsvarar 55 procent av de inrikes födda männens pension. ■

Vad händer med svensk välfärd?

Laura Hartman, analyschef på Försäkringskassan och docent i national-ekonomi vid Uppsala universitet.

Lotta Persson: ”För några år sedan blev det en väldig uppståndelse när SNS släppte rapporten om konkurrensens konsekvenser. De tydliga positiva effekterna av privatisering av välfärden hade uteblivit, visade det sig. Nästa talare var redaktör för den rapporten.”

Efter att i många år ha ägnat mitt liv åt forskning och utvärdering av arbetsmarknadspolitik, svenskt socialförsäkringssystem och välfärdssystem i allmänhet har jag de två senaste åren fått ett annat perspektiv som anställd på Försäkringskassan, där jag är en av de aktörer och beslutsfattare som jag tidigare granskat.

Idag tänker jag spana fritt och reflektera över det jag ser ur Försäkringskassans perspektiv.

Jag kommer att utgå från tre reflektioner.

- 1) Konkurrensens konsekvenser, vad händer med svensk välfärd.
- 2) Det offentligas ändrade roll.
- 3) Nedsatt arbetsförmåga pga psykisk ohälsa.

Konkurrensens konsekvenser

Det är nästan på dagen två år sedan som forskningsrapporten *Konkurrensens konsekvenser* kom ut. Jag var redaktör för denna förstudie där vi gick igenom områdena skola, förskola, primärvård, svensk arbetsmarknadspolitik, omsorg om äldre och handikappade samt individ och familjeomsorg för att studera vilken evidens vi har av privatiseringens konsekvenser på kvalitet, kostnader och effektivitet samt fördelningsmässiga effekter.

Slutresultatet blev tudelat. För det första: Kunskapsläget är anmärkningsvärt bristande, vilket naturligtvis är upprörande i sig, det är en brist som jag skyller politikerna för. För det andra: Vi hittade inga belägg för de förväntade stora kvalitets- och effektivitetsvinster, men inte heller motsatsen. Bilden är inte entydig.

Efter två år verkar det som att den debatt som rapporten startade har fört mycket bra med sig, t.ex. utredningar om friskolor och ägande i välfärdssektorn. Nya forskningsprojekt har ytterligare bekräftat de resultat vi påvisade i *Konkurrensens konsekvenser*.

Nytt sedan dess?

Vad nytt har kommit fram sedan dess?

Laun & Skogman Thoursie (2011) har studerat om privata eller offentliga aktörer fick bäst effekt av rehabilitering av sjukskrivna. Hälften av en grupp sjukskrivna erbjöds möjlighet att välja en privat aktör för rehabiliteringstjänster, hälften erbjöds arbetsförmedlingens eller andra offentliga arbetsinriktade tjänster.

Man använde ett resultatbaserat ersättnings-system där de privata fick 70 procent av ersättningen före eller under insatsen och resterande 30 procent när man uppnått effekt, dvs. fått ut personerna i arbete.

Det visade sig att det inte blev någon skillnad i klienternas återgång till arbete mellan de privata och offentliga aktörerna. Effekten blev alltså densamma. Även kostnaden var densamma. Däremot fick klienten mer insatser och coachtid hos de privata aktörerna, vilket kan antas ge högre kundnöjdhet hos de klienter som gått hos privata aktörer – man kände sig mer sedd. Slutsatsen är att det med konkurrensutsättning går att få fram nya sätt att arbeta som också kan upplevas som mer positiva av klienten. Däremot är det inte lätt att skapa bättre effekt.

Det offentligas ändrade roll

Kan man använda staten och kommunen som rådgivare för välgrundade val? *Konkurrensens konsekvenser* väckte liv i debatten om valfrihetens kostnad i termer av att individen måste lägga ned tid på att sätta sig in i frågorna utan att vara säker på att valet leder till något bra. Ett bra exempel är pensionsvalet. Om det offentliga skulle bli den coach som guidar genom valfrihetssystemet, var skulle gränsen mot den sanna valfriheten gå?

En annan förändrad roll är att gå från ärendehantering och myndighetsutövning till att verkligen förstå människors behov. Här har jag Försäkringskassan som ett nära exempel. Kanske har de senaste 20 årens reformer ytterligare stärkt medborgarnas förväntningar på att få styra sitt eget liv i stället för att bli styrd av en byråkrat bakom en /virtuell/ disk? Eller så är det tvärtom. Hur som helst tror jag att det

offentliga måste ändra sin roll och bli bättre på att förstå behoven.

Laura Hartman berättar om Försäkringskassans förtroendemätningar som visar att medborgarna inte är nöjda utan i vissa delar uppfattar Försäkringskassan som krångliga och utan förståelse för individens livssituation. Hon visar en tabell som kommer att vara en referenspunkt i Försäkringskassans förändringsarbete.

Vi måste gå från ärendehantering till att förstå människors behov och tillhandahålla service i stället för myndighetsbeslut, menar Laura Hartman. Självklart måste det gå hand i hand med rättssäkerhet och myndighetens regler.

Att sätta kunden i centrum får aldrig gå ut över rättssäkerheten. Försäkringskassan har gått igenom sjukförsäkringsprocessen och ser att det bara är ca 10 procent av de sjukskrivna som kräver stora insatser. Som myndighet måste vi våga behandla lite sjuka personer och mycket sjuka personer olika för att inte slösa med våra resurser, men distinktionen måste göras med kvalitet, fingertoppskänsla och rättssäkerhet.

Nedsatt arbetsförmåga p.g.a. psykisk ohälsa ökar

Laura Hartman visar en graf där psykisk ohälsa utmärker sig som den snabbast ökande orsaken till nedsatt arbetsförmåga. Vad beror det på, har vi speciella förutsättningar i Sverige som driver på detta? Det är viktigt att vi tar reda på mer om vad den psykiska ohälsan beror på.

Unga med aktivitetsersättning blir fler

Något måste vara knasigt, säger Laura Hartman när hon visar att fler unga än äldre beviljas det som vi tidigare benämnde sjukpension – idag heter det aktivitetsersättning (upp till 30 år) resp. sjukersättning (över 30 år). Det är ett stort samhällsproblem och hon erkänner att Försäkringskassan är en av syndarna som har ett samordningsansvar som de inte kunnat leva upp till. Men samordning är inte den enda lösningen på problemet. Arbetsgivare måste våga ta emot ungdomar. Skolan är en viktig aktör, liksom kommunen. Självklart har individerna själva också ansvar.

Avslutningsvis

Mer forskning behövs på området psykisk ohälsa. Problematiken som lyfts fram om unga med aktivitetsersättning är ett brett problem som bara kan

hitta sin lösning om vi slutar att optimera och maximera i separata stuprör.

Folkhemsnostalgin i all ära, säger Laura Hartman med adress Roger Qvarsell, vi kommer inte att vrida tillbaka klockan för välfärdspolitiken. Konkurrensutsättning och privata alternativ är här för att stanna. Men debattläget är annorlunda idag än för två år sedan och vi kommer att få se vissa justeringar och marknadsregleringar. Dessutom har individen förväntningar och krav som tvingar fram ett nytt förhållningssätt även från oss offentliga aktörer. Jag tror visserligen inte att Försäkringskassan kommer att konkurrensutsättas, det finns för många goda argument för att behålla socialförsäkringarna i heloffentlig regi. Men vi måste skärpa oss! ■

Konsumtion som ett sätt att upprätthålla och återskapa klasskillnader

Torbjörn Hjort, docent i socialt arbete vid Lunds universitet

Föreläsningen handlade om vad det innebär för den som har knappa resurser att leva i ett konsumtionspräglat samhälle.

Forskning kring ekonomisk utsatthet och konsumtion är inte ett självklart forskningsfält. Välfärdsforskningen har tidigare fokuserat på arbete och inkomst men inte på hur vi som konsument agerar. Konsumtion innehåller många dimensioner, både materiella, sociala och symboliska.

När jag för tolv år sedan började forska för att förstå konsumtion ur den utsattes perspektiv förde jag samman två forskningsfält: Välfärd- och fattigdomsforskning som fokuserar på det som är materiellt nödvändigt och konsumtionsforskning som fokuserar på beteenden och konsumtionens symboliska betydelse.

I vår del av världen har utsatta grupper betraktats som passiva mottagare av välfärdstjänster, inte som aktiva konsument på en marknad.

Varför konsumerar vi?

Du får olika svar beroende på forskningsfält. Det finns tre grundläggande anledningar säger Torbjörn Hjort:

Materiella och basala nödvändigheter är den första drivkraften till att konsumera. Mat, kläder, medicin, bostad.

Den andra drivkraften är *social konformitet*, jag visar med min konsumtion att jag tillhör en grupp, passar in, inte är avvikande, är som alla andra. Ett exempel på sådan konsumtion är att byta från tjockteve till platteve eller byta till nästa modell av mobiltelefon, fast man egentligen inte tycker att man behöver.

Slutligen drivs vi också av *social distinktion*, jag vill visa att jag inte är som alla andra, jag är speciell.

Forskare inom välfärd och fattigdom har fokuserat på den första av dessa drivkrafter, kulturvetare och sociologer har fokuserat på den tredje. Men den andra punkten, den ”grå och vardagliga” finns det hittills inte så mycket forskning om.

Man kan se konsumtion som delaktighet

För dem med små medel betyder konsumtion något annat än för andra grupper. Genom brist på jobb, bostad och utbildning hamnar de lite utanför sam-

hällssystemet – men med konsumtionens hjälp kan de visa tillhörighet. Den expressiva delen av konsumtion, ytan, har blivit viktigare. Det är tydligt framförallt för barnfamiljer. Det betyder mer för den sociala statusen hur vi gör av med våra pengar än hur vi tjänar dem.

De utsatta grupperna ser delaktighetsmarkörer i vissa varor och tjänster. Vilka de är växlar med tiden och kan för en tonåring vara att ha rätt gymnasio, kunna gå på McDonald's, ha mobil, dator och teve-spel – sådant som bygger upp den sociala konformiteten.

Men de som finns längst ned i inkomsthierarkin måste välja mellan det man verkligen behöver och det man vill ha. Ofta prioriteras de basala nödvändigheterna ned till förmån för de sociala nödvändigheterna. ”Grabben fick sina märkesjeans men jag kunde inte hämta ut min medicin.”

Försvårande villkor för ekonomiskt utsatta

Vilka villkor lever de ekonomiskt utsatta hushållen efter? Paradoxalt nog är det dyrare att vara fattig. Man kan inte handla storpack eller lägga ut för att köpa billiga sommarkläder på vintern eftersom det inte finns någon buffert. Planeringshorisonten sträcker sig 1–2 veckor framåt. En annan fördyring är att när kontanterna inte räcker till för det nödvändiga inköpet väljer man butikens erbjudande om kredit.

Genom att inte beviljas kontrakt på vissa varor och tjänster stängs den fattiga ute från viss typ av konsumtion.

Det finns en allmän föreställning om att fattiga är slösaktiga, prioriterar fel, unnar sig lyx i stället för nödvändigheter och med stöd och disciplin borde kunna lära sig rätt konsumtionsbeteende. Men den som tänker så glömmer bort vilka strukturer och mekanismer som ligger bakom. Marknaden är helt enkelt riggad så att den som har knappa medel har svårare att agera smart.

Strategier och förhållningssätt

Hur ser vardagen i en fattig familj ut? Barnen blir kompenserade eftersom det inte är deras fel att famil-

jen är fattig. Fasaden hålls uppe genom konsumtion, ”vi är föräldrar som duger och kan köpa det barnen behöver”. Grundstrategin är försakelse och även barnen anammar den strategin eftersom de tidigt blir medvetna om familjens knappa resurser. Föräldrarna hamnar i akutlösningar, t.ex. att tvingas köpa regnkläder till utflykten i sista minuten – för kanske skulle något ha inträffat som gjorde att man inte behövde prioritera den utgiften. De undviker risksituationer som att behöva bjuda tillbaka, därför låtsas de att barnen är sjuka när de blir inbjudna till kalas.

Om vi jämför gruppen medelinkomsttagare med låginkomsttagare har den första gruppen gott självförtroende som konsument. De kan uttrycka sina behov, raljera över onödiga köp och tycker att konsumtion är kul och spännande. Den andra gruppen känner osäkerhet, känner sig jagad av att konsumera, har dåligt självförtroende som konsument.

Medelinkomsttagarna har inte så hård kontroll över utgifterna, om de någon månad är större än inkomsten kan man tillfälligt ta av sparade medel. Låginkomsttagarna har benhård kontroll över utgifterna och vet exakt hur mycket som finns på kontot. När de fick frågan ”hur skulle du agera om du fick högre inkomst?” handlar det inte om några excesser i svaren. ”Det skulle vara underbart att kunna köpa en ost som var bra i stället för billigast”, alltså att slippa leva budgetstyrt.

Mer kunskap behövs

Vi behöver veta mer om vad som händer med konsumtionsmönstren när inkomstskillnaderna blir större och kraven på konsumtion växer. Vilka strategier använder de ekonomiskt utsatta? Hur prioriterar de?

Försörjningsstödet släpar efter. Socialtjänsten larmar och säger att riksnormen når inte upp till en skälig nivå för att räcka till självklarheter. Fler personer får försörjningsstöd varaktigt, vilket leder till att de blir fattigare och fattigare med tiden.

Tidigare var det självklart att kommunen var det yttersta skyddsnätet för utsatta familjer. Ibland finns ytterligare ett skyddsnät i form av frivilligorganisationer som fångar upp de som fallit genom maskorna i kommunens nät. Idag har kreditmarknaden har utvecklats på ett sätt som påverkar de fattiga hushållens ekonomi, vem som helst kan få ett SMS-lån. Håller kreditmarknaden på att bli det yttersta skyddsnätet för ekonomiskt utsatta grupper? ■

Vad händer med de ungdomar som inte får fäste på arbetsmarknaden

Anna Angelin, fil. dr i socialt arbete vid Lunds universitet.

Föreläsningen bygger på Anna Angelins doktorsavhandling *Den dubbla vanmaktens logik* (2009) som undersökte levnadsförhållanden för de sjuttitalister som drabbades av 1990-talets arbetslöshetskris och därefter stannat kvar i socialbidrag under många år.

Avhandlingen följer upp långvariga konsekvenser av ett tidigt utanförskap på arbetsmarknaden hos den grupp unga vuxna som blivit kvar i försörjningsproblem och varit bidragsberoende under lång tid. Förutom kvantitativa studier gjordes även 74 kvalitativa intervjuer med långvarigt arbetslösa unga vuxna om hur de själva upplevt och hanterat sin tillvaro.

Enligt Socialstyrelsens mätning för ett par år sedan utgjorde gruppen 18–29 år 40 procent av alla socialbidragstagare i Sverige. Uppfattas den som är ung och förmodat stark, arbetsför och kapabel som en legitim socialbidragstagare?

Välfärdsmodellen passar inte de unga

Den universella välfärdsmodellen i Sverige är illa matchad med ungas välfärdsproblem. Själva problemet är att de inte har haft ett arbete och inte kvalificerar till socialförsäkringssystemen – det leder till att vi får många unga som går på försörjningsstöd och den fattiga livsfasen blir lång och utdragen.

Den rättighetsbaserade universella välfärden finns alltså inte riktigt för ungdomar och många tar vägen till socialkontoret.

Den mesta arbetslöshetsforskningen görs på dem som varit arbetslösa i tre månader för att se hur snabbt de kommer ut i arbete igen. Anna Angelin har koncentrerat sig på den långvarigt arbetslösa gruppen, de kullar som blev vuxna på 1990-talet när krisen kom som förändrade villkoren för ungdomar helt och hållet.

Ibland hör man att vi ”har fått en förlorad generation”. Nej, det har vi inte, säger Anna Angelin. Det är en väldigt liten grupp som blivit kvar i varaktig arbetslöshet och bidragsberoende efter 1990-talskrisen, däremot är det tydligt att den tidiga exponeringen innebär ökad risk för att stå kvar i samma problem i 30-årsåldern. Var sjunde i årskullen

hade någon gång levt på socialbidrag och/eller varit arbetslös lång tid.

Levnadsundersökning

Genom intervjuer har hon tagit reda på hur personerna själva beskriver sina livsvillkor.

Jämfört med en vanlig 27-åring hade många psykosomatiska besvär, levde under ekonomisk stress, uppfattade sin fysiska hälsa som dålig. De hade sämre tillgång till sådant som dator, internet, körkort. Gruppen låg efter rejält på i stort sett alla indikatorer för ”god välfärd”. Många hade fått barn tidigt och en lång rad försvåranden gjorde att de upplevde sitt liv som torftigt och tufft.

De fria intervjuerna gav ett komplext och rikt material och intervjupersonerna visade sig ha tre områden gemensamt:

Fattigdomen.

Brist på maktlöshet eftersom man saknade de konkreta fysiska resurserna och saknade möjligheten att kunna styra sitt eget liv.

Skammen överskuggade allt annat, man kände sig stigmatiserad och stämplad.

De upplevde sig ha oskälig levnadsnivå. ”Jag blir så förbannad när man säger att man lever på socialbidrag. Det gör man inte, man överlever.” De beskriver en förlorad ungdomstid, en hög grad av ekonomisk oro, att alltid ligga efter med skulder. Inte många orkade ta tag i sitt liv utan levde här och nu. Ungefär hälften av de intervjuade var föräldrar, och de beskriver barnets försakelse som det allra jobbigaste.

De beskriver kontakten med socialtjänsten som svår och negativ. Enstaka tillfällen då personen blivit illa bemött och sårats djupt kan överskugga all annan kontakt. De upplevde att de inte hade rätt till något utöver det basala och att de levde sitt liv på andras villkor. Intervjupersonerna beskrev tvånget att leva upp till andras förväntningar, trots att hjälpen uppfattades som otillgänglig och godtycklig. De längade efter autonomi och integritet men hade svårt att uppleva sig själva som en värdig samhällsmedborgare.

En deltagare i studien sa ”jag kan lära mig att leva med lite pengar men jag kan inte lära mig att leva med att folk kallar mig för parasit”.

Avhandlingen heter alltså *Den dubbla vanmaktens logik*. Vad är dubbel vanmakt? Det är dels de faktiska hinder som fattigdomen innebär, t.ex. att inte kunna ta körkort, att inte kunna flytta till något annat ställe för att man inte kan få ett nytt hyreskontrakt, eller att inte våga börja studera för då blir man av med försörjningsstödet och ”hur ska jag då överleva sommaren?”. Det är dels den inre vanmakt som kommer av att känna sig socialt underordnad och förlora sin självkänsla.

Allt detta leder till en negativ spiral som är svår att bryta. Anna Angelin avslutar med att säga att av hennes intervjupersoner ville inte en enda fortsätta gå på försörjningsstöd – de var överens om att det var en avskyvärd livssituation. ■

Privatiseringens konsekvenser med exempel från den sociala barnvården

Marie Sallnäs, professor i socialt arbete vid Stockholms universitet

Föreläsningen handlade om social barnvård (den del av socialtjänsten som rör stöd och hjälp till barn, ungdomar och familjer) och privatiseringens konsekvenser räknat i tid, insatser och pengar.

Den sociala barnvården består av behovsprövade insatser som inte täcks av generella system, en s.k. residual del av välfärdssystemet. Den rymmer motsättningar som tvångsmöjligheter, svagt kunskapsunderlag och ärenden där flera parter är inblandade. Det är ett medieuppmärksammat område, inte minst genom Vanvårdsutredningen. Social barnvård liknar inget annat i det välfärdssystemen, menar Marie Sallnäs.

Privatisering i utförarledet, dygnsvård

Marie Sallnäs fokuserar på privatisering av dygnsvård, framför allt institutioner och HVB-hem.

Sverige har ungefär 20 000 barn placerade i samhällsvård, vilket i runda tal är 1 procent av barnpopulationen. Vi säger ständigt att vi ska minska placeringarna men i åldrarna upp till 12 år ligger placeringarna relativt konstant och i gruppen över 12 år har placeringarna ökat under lång tid. Sverige skiljer sig från andra länder genom att socialtjänsten har många insatser riktade till ungdomsgruppen.

Dygnsvården kostar 9 miljarder. En HVB-plats kostar i genomsnitt 4 500 kronor per dygn och motsvarande dygnspris i ett familjehem är 1 300 kronor. Tyvärr råder det brist på goda familjehem.

1982 förändrades i och med socialtjänstlagens ikraftträdande. Antalet placeringar låg på en historiskt låg nivå när privata aktörer tilläts komma in i institutionsvårdsektorn. Tidigare hade institutionerna i stort sett enbart drivits i offentlig regi. De ideella aktörerna har alltid funnits där, men utgjort en liten andel.

Social care market

Vilka var motiven till att öppna upp för privata vårdgivare? Innovation, effektivisering och valfrihet. Privata vårdgivare som kompletterade de offentliga skulle gynna innovation, metodutveckling, flexibla vårdformer och snabbare anpassning efter kundens (socialtjänstens) behov. Man ville också driva fram

effektivare vård och pressa priserna genom konkurrens.

Men en ”social care market” är en kvasimarknad som inte fungerar helt enligt läroboksprinciperna. Den har höga transaktionskostnader. På grund av låga etableringströsklar har vi fått ett vildvuxet fält med mer eller mindre rimliga vårdformer. Det är oklart vad som levereras i tjänsten HVB-hem och svårt att sätta gränser för vad som är god respektive dålig kvalitet.

Vem är kunden? Socialtjänsten eller brukaren? De placerade barnen utgör en liten grupp av befolkningen, dessutom är de en svag grupp i samhället och kan ha svårt att föra sin talan eller diskutera sin situation.

Enskilt drivna verksamheter – vilket kan vara allt från aktiebolag till frivilligt drivna verksamheter – ökade kraftigt under 1990-talet och stabiliserades sedan på hög nivå. De senaste åren har vi sett en tendens till att antalet minskar. För fem år sedan drevs ca 75 procent av HVB-hemmen av en enskild huvudman och motsvarande siffra idag är ca 50 procent.

Trots att de enskilt drivna verksamheterna dominerar är de offentliga sedan 2006 mer aktiva på ett område, nämligen att ta emot ensamkommande flyktingbarn. Det hör troligen samman med generösa statsbidrag kopplat med en stor efterfrågan. Med den typen av stimulans kan kommunerna starta verksamhet i egen regi i stället för att köpa in den av privata huvudmän.

Konsekvenserna av privatisering av institutionsvård för barn och unga

Från början fanns en mängd små aktörer. De finns kvar idag men har kompletterats med de stora vinstdrivande bolagen. En följd av privatiseringen är att vårdlandskapet har strukturerats om. Deprofessionalisering är en annan följd, framför allt har personalen i enskilt drivna HVB-hem betydligt lägre utbildningsnivå än i offentligt drivna. Vi har fått ett bredare spektrum av vårdavgifter.

Det är oklart om de enskilda institutionerna har drivit fram fler placeringar. Det finns ett visst tids-

mässigt samband mellan fler placeringar och ökande antal privata utförare. Men det är också många HVB-hem som bedriver aktiv marknadsföring. Inom sjukvården har man sett ett samband mellan ”överproduktion” och hög andel privata vårdgivare.

Däremot är det helt klart att vården har blivit dyrare med privatiseringarna. Kostnaden har ökat med 20 procent per vård dygn under 2000-talet. Vad beror de ökade kostnaderna på?

Högre kvalitet som kostar mer? Vid den nationella översynen uppfyllde de enskilda hemmen Socialstyrelsens kriterier i större omfattning.

Höga avkastningsnivåer? Ja, 15 procent för företag inom vård, skola och omsorg. Avkastningen inom IFO-tjänster är särskilt hög, 16,7 procent. Marie Sallnäs konstaterar att det finns mycket pengar att hämta i denna bransch och att storleken har betydelse: de stora bolagen ligger på uppåt 20 procent i avkastningsnivå.

Brister i upphandling? Studier visar att kommunerna ibland slarvar med upphandling eller frångår avtal. Man köper vård över disk vilket blir dyrare. Upphandlingen sker på grupp nivå, men det är inte alla vårdplatser som handlats upp som passar för klienten – man måste ta hänsyn till klientens behov och önskemål vilket kan leda till höga individuella kostnader.

Alltså:

- ◆ Vårdlandskapet ser annorlunda ut idag, med innovation och nya metoder.
- ◆ Många faktorer bidrar till att fler placeringar görs.
- ◆ Vården har blivit dyrare.
- ◆ Oklart om vården har blivit bättre eller effektivare eftersom det saknas mätunderlag
- ◆ Valfriheten är ett begrepp som bara gäller för kommunerna, inte brukaren.

Privatisering och granskningsamhället

Staten får allt mer ta rollen som upphandlare, vilket ställer högre krav på värdering och kontroll av de välfärdstjänster som medborgarna kan ta del av. Det har kallats ett granskningsamhälle, ”the audit society”.

Tillsynen ökar, ”the audit explosion”. Andra länder som länge har haft granskningsystem vittnar om stora svårigheter när man inte har exakta kvalitetsmått. Verksamheten börjar jaga ”performance indicators” som inte alls behöver vara kopplade till verklig vårdkvalitet. En felriktad tillsynsapparat kan vara direkt kontraproduktiv och vara till men för de placerade barnen.

Framtiden

Det finns inget som tyder på att privatiseringarna skulle minska. Marie Sallnäs tror inte heller att antalet placerade barn kommer att minska. Granskningsapparaten kommer att växa och svälja allt mer av verksamheternas tid. Vi kommer att brottas med hur man ska operationalisera god vård och god kvalitet på ett hem för barn och ungdomar.

Det är viktigt att komma ihåg brukarnas röst. Vi talar idag alltmer om barns rätt och om barnperspektiv – den svåra frågan är hur dessa goda idéer ska kunna omsättas på en konfliktfylld och motsättningsfylld barnvårdsmarknad. ■

Fattigdom i medierna – underhållning, uppfordran eller social kontroll?

Magnus Danielsson, forskare vid Journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.

Föreläsningen handlade om huruvida dokusåpor påverkar vilka åsikter vi har om socialpolitiska frågor. Den genomsnittliga svenskens mediekonsumtion en genomsnittlig vecka ligger på drygt 42 timmar, varav cirka 25 procent är tevetittande.

Magnus Danielsson berättade inledningsvis om kultivationsteorin (George Gerbner), som går ut på att medieutbudet fungerar som en jordmån eller en mediemarinad där våra tankar utvecklas på sikt och får smak av populärkulturen. Den del av mediemarinaden som Magnus Danielsson har fokuserat på är dokusåpor, dels för att dess uppkomst och popularitet i tid motsvarar välfärdens nedgång, dels för att det finns forskning kring det ideologiska innehållet i dokusåpor.

”Dokusåpan uppmanar tittaren att konstruera och omskapa sin identitet kring de allt mer globaliserade värderingar som har sina rötter i kapitalism, konsumerism, individualism och narcissism.” (Jennifer Brundige)

Nyliberal ideologi

Det finns olika generationer av dokusåpor menar forskaren Misha Kavka, den första, typ Robinson, handlade om tävling, konkurrens och ”the survival of the fittest”, den andra om folkuppfodran, hur vi ska bli smalare, kunna uppfodra våra barn och hundar etc. Den tredje generationen är mer vildvuxen och innehåller en rad olika typer varav några handlar om sjukdom, utsatthet och sociala problem och bär med sig tydliga nyliberala värderingar.

Magnus Danielsson ger publiken exempel på hur nyliberal ideologi lyfts fram genom att visa ett klipp från *Lyxfällan* där en ung kvinna får symbolisera den som är självförvällat fattig p.g.a. konsumtion och två programledare får symbolisera räddningen.

Programmet innehåller ingen kritik av strukturer eller system, t.ex. hur det kan komma sig att en person utan inkomst beviljats kredit av det stora kreditkortsföretaget. Ansvar läggs helt och hållet på individen. Dramaturgin är att hon konsumerar över sin klass och måste disciplineras av två experter.

Det här kallas governmentalitet, eller social kontroll: ”En disciplineringsdiskurs som administreras genom en bred repertoar av medierade praktiker, mentaliteter, rationaliteter och tekniker genom vilka medborgarna formas i enlighet med accepterade sociala och samhälleliga normer.” Kort sagt en decentraliserad diskurs i samhället som talar om vilka beteenden som är önskvärda och inte.

Individen ska uppfodras

När staten backar på välfärdsområdet, vad ska staten ersättas med? Ansvar läggs över på individen. För att den ska klara det måste den uppfodras. Dokusåpor skapar en mall för den samhällsnyttiga medborgaren.

Det finns många dokusåpor liknande *Lyxfällan*, t.ex. *Ung & bortskämd*, *Rent hus*, *Arga snickaren*, *Biggest Loser* och *Super Nanny*. I dokusåpor av detta slag byts välfärd ut mot individens ansvar för sitt eget liv. Det handlar inte om att förbättra samhället utan om att förstärka sitt eget varumärke och bli mer konkurrenskraftig.

Men dokusåpan har inte stannat där, menar Magnus Danielsson, utan den har tagit ett steg längre in på den sociala omsorgens område och intresserar sig för fattiga, utslagna och hemlösa. Mediforskaren Beverly Skeggs pekar på att den i hög utsträckning har bytt fokus från att vara observerande till att vara intervenerande.

Vi upplever en mediefilantropi där dokusåpan löser sociala problem. I varje avsnitt ägnar programmet tid åt att visa upp huvudpersonens fina personlighet, gränsande till det viktorska idealet ”förtjänta fattiga” I den mediefilantropiska modellen har de ”oförtjänta fattiga” ingen plats.

Magnus Danielsson visar exempel, för det första den svenska serien *Sofias Änglar* där ett gäng snickare (uppbäckade av produktplaceringssponsorer) hjälper familjer som råkat ut för olyckor eller andra motgångar med att göra livet enklare.

Det andra exemplet är den brittiska serien *How the other half lives* där en rik familj agerar mentorer och ger ekonomiskt stöd till en fattig familj, men där

den fattiga familjen ger tillbaka en insikt om ”det riktiga livet”.

Där välfärdsstaten har misslyckats lyckas dokusåpan. Några strukturella analyser görs inte och lösningarna är alltid individuella.

Mediefilantropen är lösningen

Det sista exemplet är *Den hemlige miljonären*, där en miljonär går under cover och lär känna fattiga människor för att i slutet av varje avsnitt dela ut pengar till dem som berört miljonären mest. Avsnittet som visas är från den svenska serien och ett citat från slutscenen är: ”Jag kommer själv från fattiga miljöer, jag vill visa min uppskattning för dig, jag vill befria dig från dina gamla skulder.”

Miljonären borde kanske ha sagt ”nu förstår jag hur du har det och jag ska göra allt för att påverka politikerna att återinföra förmögenhetsskatten och bygga upp välfärden igen”, raljerar Magnus Danielsson. Men i dokusåpan är samhället och omsorgen inte lösningen, utan problemet. Lösningen kommer i form av en expert eller en mediefilantrop.

Magnus Danielsson avslutar med att säga att det självklart inte räcker med att se en dokusåpaserie för att bli nyliberal och rösta bort välfärden – det är inte heller alla dokusåpor som har detta ideologiska innehåll.

Medierna talar inte om vad vi ska tycka MEN underhållningsmedierna presenterar ämnen och socialpolitiska frågor på sådant sätt att vissa fasetter blir mer framträdande än andra; vissa orsakssammanhang lyfts fram och andra döljs; vissa lösningar framträder och andra syns inte alls. Ju längre tid vi exponeras för detta desto mer riskerar det att påverka vår syn på problemen och vad vi tycker är naturliga lösningar. ■

Frågor och diskussion

Publikfråga: *Vad kan regeringar i utvecklingsländer som ska bygga upp välfärdssystem lära av Sverige?*

Torbjörn Hjort: Man kan inte flytta ett välfärdssystem från ett land till ett annat, det är för starkt kopplat till kultur och historiska processer.

Gabriella Sjögren Lindquist: Det är viktigt med ett universellt system som gäller alla oavsett om man är i arbete eller ej så att alla lyfts till en acceptabel grundnivå.

Laura Hartman: Jag värnar om inkomstbortfallsprincipen och arbetsstimulerande modeller.

Hans Swärd: *Den generella välfärden fyller 100 år i Sverige idag. Det var en lyckad reform vi införde, ingen villkorad hjälp. Finns det möjlighet att i stället för villkorad biståndshjälp införa liknande reformer idag, t.ex. ett allmänt barnbidrag för alla världens barn, en generell folkpension för alla äldre i världen?*

Laura Hartman: Jag tror det är omöjligt finansieringsmässigt, vilka drivkrafter skulle ett sådant system ha?

Gabriella Sjögren Lindquist: Men inga biståndspengar skulle försvinna på vägen.

Torbjörn Hjort: Det är en bra idé men jag ser vissa problem med att genomföra den ...

Publikfråga: *Torbjörn, var kommer uppfattningen om att fattiga får skylla sig själva för att de inte kan konsumera rätt till uttryck?*

Torbjörn Hjort: Under de senaste 15 till 20 åren räcker det att gå till Konsumentverkets skrifter om privatekonomi för att hitta sådana formuleringar. Den generella attityden är att orsaken till fattigdom har en individuell förklaring. Kvinnorna skulle lära sig hushålla bättre med hushållskassan, laga annan mat, bli duktigare konsumenter, om de fattiga bara blev duktigare på att hushålla med sina resurser ...

Publikfråga: *Laura, det är viktigt att forskare höjer rösten när ni ser något som inte fungerar, som när du i SNS-rapporten såg att det var politikernas fel att det inte fanns tillräckligt kunskapsunderlag.*

Laura Hartman: Du sätter också fingret på ett problem. Den tredje uppgiften att bidra med kunskap tar tid och är inte alltid en forskares drivkraft. SNS är en av aktörerna för att kommunicera forskning till beslutsfattare, men vi skulle behöva locka fler

forskare till uppgift att kommunicera vidare forskningsresultat.

Lotta Persson: *Hur kan vi få de sammantagna kunskaper som ni representerar att flöda över till praktiken på ett lätt och bra sätt?*

Marie Sallnäs: Det är ett visst flöde mellan forskning och praktik, vi har mycket samarbete med FoU och kommuner. Det svåra är snarare att få forskningsresultat att få genomslag i praktiken.

Anna Angelin: Jag upplever praktiken som både kunnig och initierad. Det är sällan som jag upplever att praktiken inte tagit till sig forskningsresultat. Praktiken har ofta ännu bättre strategier för lösningar än forskarna. Däremot borde politiken ta till sig forskning, kunskap och visa vilja.

Magnus Danielsson: Många av de saker du berättade, Marie Sallnäs, hade jag aldrig hört. Ibland är vi forskare som skomakarens kärring. Inom akademien kan vi alla bli bättre på att nå ut till medierna. Vi behöver bli mer proaktiva och servera populärforskning till redaktioner och tala om att vi forskare gärna ställer upp som experter i olika sammanhang.

Publikfråga: *Vilken är mediernas roll i samhället? På 1970-talet hade vi program som skapades av vänstermänniskor. Trots det kom vi in i välfärdens nedgång. Nu låter det som att vi har en högervriden nyliberal medievärld. Hur mycket makt har media egentligen? Eller är media överbyggnad i stället för basen?*

Magnus Danielsson: Medieforskningen är ganska ung. På 1940-talet trodde man att medierna hade direkt påverkan, sedan trodde man att medierna inte hade någon makt alls. Nu har vi nått balansläge: medierna har ett starkt ideologiskt innehåll men tittaren har resistens mot innehållet och kan välja att stå emot eller följa med. De flesta forskare är överens om att medieinnehållet som totalitet har ett starkt konservativt nyliberalt innehåll. Den ”kommunistiska barnprogramsinriktningen” är något av en myt. Den var definitivt inte dominerande på det sätt som de nyliberala ideologierna är idag. Det finns starka skäl att tro att medias påverkan i många sammanhang är väsentlig.

Hans Swärd: *Man blir berörd när man ser bilderna från dokusåporna och undrar vilka motkrafter som finns?*

Magnus Danielsson: Det positiva med dokusåpan kan vara att fattiga människor blir synliggjorda, vilket kan leda till ett socialt engagemang och att strukturella frågor blir belysta.

Publikfråga: *Hur kommer det sig att forskningen är mer offensiv i Skåne?*

Anna Angelin: Det finns stort intresse för att sprida modeller och metodik. Tyvärr kan det bli region-avgränsat men man kan göra det lika bra på andra ställen.

Publikfråga: *Man kan inte säga så mycket om kvaliteten på innehållet i HVB-vården, men kan man säga något om skillnaden mellan privata och offentliga HVB-hem vad gäller vilken typ av innehåll man satsar på?*

Marie Sallnäs: Många privata nischer in sig på smälare grupper medan de offentliga har bredare målgrupper och bedriver kortare vård. Kommunerna är mer aktiva med verksamhet för ensamkommande flyktingbarn.

Publikfråga från Heike Eischer,

förbundsordförande i SSR: *Socialsekreterarna är våra medlemmar. Medias bild och självbilden hos våra yrkesverksamma mycket kompetenta medlemmar står i konflikt. När jag möter våra medlemmar i landet blir det tydligt att media påverkar självbilden extremt mycket, särskilt när Janne Josefsson är inblandad. Vi som förbund försöker lyfta frågorna på strukturell nivå och ta in akademin, evidensbaserad och självklart vilka förutsättningar och resurser som våra medlemmar har att göra ett gott jobb. Den debatten kan vi bara föra på DN Debatt eller möjligen i Sydsvenskan. Man kanske skulle dra igång en dokusåpa ...! Hur ska vi göra för att vända den mediala bilden?*

Magnus: Tänk på att allt mediamaterial har flera uppsättningar budskap. Socialsekreterarna som upplever en enligt dem fruktansvärd tidväg av negativ publicitet måste komma ihåg att hälften av tittarna tycker att det är Janne Josefsson som är knasig ...! Ja, det finns dokusåpor som har ökat statusen hos vissa yrkesgrupper så det kanske inte är helt fel att starta en dokusåpa om socialtjänstens verksamhet.

Anna Angelin: Jag känner maktlöshet. I vissa offentliga debatter får forskare inte ens komma till tals. Det är hemskt ur demokratisynpunkt hur t.o.m. SVT medvetet undviker fakta från forskare.

Marie Sallnäs: Till och med våra stora nyhetsprogram Aktuellt och Rapport säger "socialen", det är uttryck för något. ■

Program

Moderator: Lotta Persson, ordförande i Föreningen Sveriges socialchefer och vice ordförande i Centralförbundet för socialt arbete.

FÖRMIDDAGENS TEMA – VAD HÄNDER MED SVENSK VÄLFÄRD?

09.30 – 10.00 Samling. Registrering. Kaffe.

10.00 – 10.15 Presentation av dagens tema.

Hans Swärd, ordförande i CSA och professor i socialt arbete vid Lunds universitet

10.15 – 10.45 Den svenska välfärdsmodellens uppgång och fall? Välfärd och ofärd i ett idéhistoriskt perspektiv. Roger Qvarsell, idéhistoriker och professor vid Tema Kultur och samhälle Linköpings universitet

10.45 – 11.15 Den nya ojämlikhetens konsekvenser för individen och samhället. Gabriella Sjögren Lindquist, docent i nationalekonomi, Institutet för social forskning vid Stockholms universitet

11.15 – 11.45 Vad händer med svensk välfärd? Laura Hartman, docent i nationalekonomi i Uppsala och analyschef på Försäkringskassan.

11.55 – 12.15 Konsumtionen som ett sätt att upprätthålla och återskapa klasskillnader? Torbjörn Hjort, docent i socialt arbete vid Lunds universitet

12.15 – 12.45 Diskussion och frågor

12.45 – 13.45 Lunch

EFTERMIDDAGENS TEMA – VAD HÄNDER MED FATTIGDOMEN OCH DE MEST UTSATTA I DEN SVENSKAVÄLFÄRDSMODELLEN?

13.45 – 14.15 Vad händer med de ungdomar som inte får fäste på arbetsmarknaden? Anna Angelin, FD i socialt arbete vid Lunds universitet.

14.15 – 14.45 Privatiseringens konsekvenser med exempel från den sociala barnvården. Marie Sallnäs, professor i socialt arbete vid Stockholms universitet.

Kaffepaus

15.15 – 15.45 Fattigdom i medierna – underhållning, uppfordran eller social kontroll? Magnus Danielsson, forskare vid Journalistik, medier och kommunikation (JMK), Stockholms universitet

15.45 – 16.15 Diskussion och frågor

16.15 - CSA bjuder in till mingel och buffé med anledning av att organisationen i år fyller 110 år